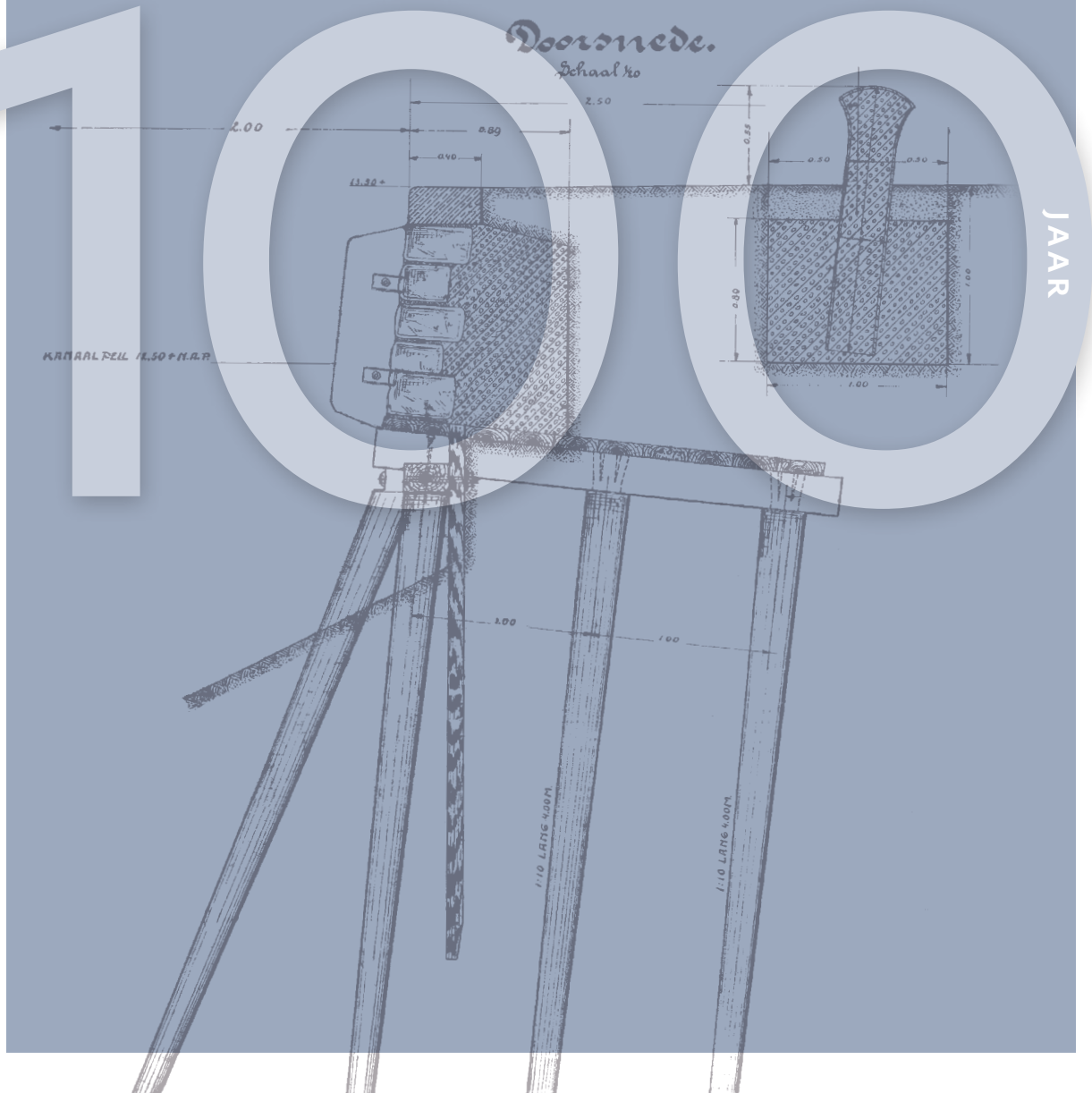

Piushaven

Buitengewoon Erfgoed

De stoomfluit opent de arbeidsdag.

Klompen dansen over de kasseien. Hulpmotoren komen tot leven en ploffen bij iedere werkslag donuts uit de uitlaat. De pallen van de hijslieren trakteren op hemelse xylofoonbelletjes. De mast gaat overeind, de giek gaat uit. De trekbak ploegt in de lading zand of grint. De vrouw staat aan de lier en de man gaat aan de bak. Het schip reist uit boven de sluitzerk en is snel gelost, klaar voor de nieuwe reis. Staldeuren van graanhandel Van Loon gaan open. De beslagen hoeven van krachtige werkpaarden, uitgerust met voederzak, kletteren over het hardstenen tapijt, klaar om de vracht te verdelen over de industriestad. Zweet drupt op gangboord en graniet, bomen verkoelen. Alleen op zondag klinkt het beiaard van het Heike over het stille water van mijn thuishaven.

John La Haye

1794

Eerste plannen voor een kanaal dat Tilburg en Eindhoven met de Maas verbindt.

1809

Lodewijk Napoleon pleit voor een waterweg voor Tilburg.

1896

Doortslaggevende lobby Tilburgse burgemeester Jansen bij Minister van Waterstaat voor een kanaal.

1904

17 juni > wet aanleg Wilhelminakanaal aangenomen.

INHOUDSOPGAVE

6 > De haven aan het woord

10 > Bodem & water

Zand | Helder water

11 > Schepen

Museumhaven

12 > Het nautisch erfgoed van de Piushaven

Kademuur

Fundatie | Houten vloer | Zandschot | Basaltzuiltjes

Kalkrijke specie | Sluitzerk | Verhaalkommen | Wrijfhouten

18 > Op de kade

Kinderkopjes | Bolders | Havenkantoortje | Watertappunt

Fundatie elevator | Transformatorhuisje | Suiker-

esdoorn | Havenzicht | Meer haventypische gebouwen

24 > De haven gered

Geen afsluiting en demping 1997 - 1998

26 > De kademuren gered

Redding kade en kinderkoppen 2010 - 2011

Redding wrijfhouten 2017

28 > Buiten de havenkom

Draaibrug | Brugwachtershuis met wachthuisje

Wachtbolders | Verhaaloo | Groen

32 > Wat verdwenen is

Zuidelijke havenarm en middenpier

34 > Verdwenen havenattributen

36 > Vragen & toekomst

37 > Meer weten?

1907

1909

1910

1916

1917

12 februari > Onteigeningswet m.b.t. Wilhelminakanaal een feit.

Graven vanuit Oosterhout begonnen.

16 september > Eerste schip op Tilburgs grondgebied (tjalk Tubalkain, Voldijk bij de Witsie).

Start graven Wilhelminakanaal oostelijk van Tilburg vanaf Aarle-Rixtel.

Eerste aanbesteding aanleg Wilhelmina-kanaal tracé vanuit Oosterhout.

↑
 Loopgravenmachine uit de eerste wereldoorlog ingezet bij het graven van het Wilhelminakanaal.

↑
 Opening Wilhelminakanaal op 4 april 1923

↑
 De Piushaven is grotendeels met de hand gegraven. Helaas is daar nog geen enkele afbeelding van gevonden. Het zag er ongeveer zo uit als op deze foto, genomen bij het graven van het Wilhelminakanaal in Haghorst.

← Kaart van plan 1907, toeloopkanaal nog zonder havenkom. Op deze kaart zie je ook de Tilburgse waterlopen.

1919

Gemeenteraad stelt
havenplan en locatie haven
vast: 'ten noorden van de
Stevenzandschenstraat
en ten westen van de
Piusstraat'.

28 april >
Opening deel
Wilhelminakanaal
ten westen van Tilburg,
loopt tot de Oude Lind.

1920

Begin aanleg toeloopkanaal,
tussen Wilhelminakanaal
en Lanciersstraat.

1921

Oktober >
begin graven
van de haven.

1922

Kademuren
gereed.

1923

Begin van het jaar >
havenwerken klaar.

↑
Feestelijke maaltijd
ter gelegenheid
van de opening
van het Wilhelmina-
kanaal en daarmee
ook de Piushaven,
op 4 april 1923.

Aan de rand van het hart van Tilburg, op 12,5 meter boven NAP, ligt een bijzonder nautisch Nederlands Erfgoed ensemble. Op 4 april 1923 geopend voor het scheepvaartverkeer bevindt zich de Piushaven – voor zover niet gedempt – nog steeds voor een aanzienlijk deel in onberispelijke staat, grotendeels zoals ze 100 jaar geleden is aangelegd. Schoonheid door eenvoud.

Deze uitgave vraagt aandacht voor de erfgoedwaarden van de Piushaven en het creëren van een afdoende bescherming om deze waarden te borgen voor de toekomst.

1923

20 maart > Allereerste schip de Davo lost in de Piushaven.

4 april > Officiële opening Wilhelminakanaal en Tilburgse haven

1924

Start bouw café Haven-
zicht met weegbrug,
adres 'Haven 22' en bouw
Verkade's Fabrieken.

De haven aan het woord

Lieve mensen, in 2023 besta ik 100 jaar.
Fijn dat er nu zoveel zijn die deze mijlpaal met mij willen vieren!
Ik ben bijzonder dankbaar dat ik er nog ben,
het had zomaar anders kunnen lopen.

Op 4 april 1923 werd ik officieel geopend, gelijktijdig met het 68 kilometer lange Wilhelminakanaal. Voor mijn buurman Schraven Eijsbouts bracht de Davo 1500 balen tarwebloem, die vanuit het schip op paardenwagens werden getast en naar hun pakhuis verderop werden gebracht. De meeste schepen waren van mijn leeftijd, soms een beetje ouder. Aanvankelijk zeilschepen zoals zeilende volbloedklippers, klipperaken, de hele familie tjalk, maar ook stoomboten en de eerste motorschepen die je met hun stampende motoren van grote afstand hoorde aankomen. Katwijkers, luxemotors, spitsen, kempenaars, noem maar op. De industriestad schreeuwde om steenkool om de hongerige stoommachines draaiend te houden. Ook allerhande bouwmaterialen en voedingsmiddelen zoals aardappelen en graan werden hier aangevoerd. Behalve bulkgoed werd via de diverse beurtvaartondernemingen ook stukgoed als spiegels, kasten, fietsen of kratten met de meest uiteenlopende spullen aangevoerd. De plaatselijke boeren pikten met hun paardenwagens een graantje mee door onder andere ruwe wol naar mijn andere buurman, de AaBe fabriek te brengen, om vervolgens de zo geliefde dekens weer in te schepen op weg naar alle windstreken.

De jaren '50-'60 waren mijn hoogtijdagen. In 1953 registreerde havenmeester Diepenhorst 2068 schepen met een gezamenlijke lading van 320.000 ton. In de jaren '60 werd door de grote toename van

1925

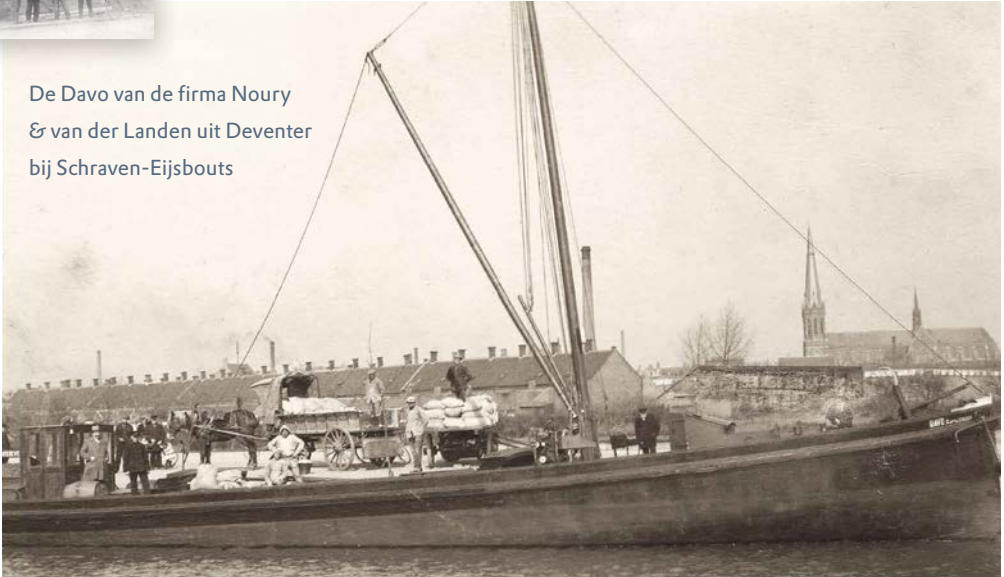
Eerste gebouwen gereed: Schraven-Eijsbouts, Havenzicht en Verkade's Fabrieken.

1926

De Haven kreeg de naam Piushaven (de Piusstraat heette al zo vanaf 1871, naar Pius IX).

De Davo van de firma Noury & van der Landen uit Deventer bij Schraven-Eijsbouts

Café Havenzicht Verkade's Fabrieken

Schraven-Eijsbouts

↑ Ingekleurde luchtfoto uit 1925

havenactiviteiten zo dicht bij het stadscentrum, besloten om een nieuwe haven te graven, in Loven. Daardoor werd het in de loop van de jaren '70 stiller en stiller in mij. In 1983 werd zelfs mijn zuidelijke havenarm bijna geheel gedempt. Een nieuwe invulling als jachthaven bleek geen groot succes en mijn imago verslechterde. Gelukkig was er nog één bedrijf dat afhankelijk was van de aanvoer per schip, veevoerhandel Solnuts gevestigd in de loods van de oude graanhandel Tuerlings de Jong. Je kunt wel zeggen dat ik dankzij dit bedrijf de jaren '80 heb overleefd. Toen midden jaren '90 ook hier de aanvoer per schip stopte, lag volledige afsluiting en demping op de loer.

De gemeente wilde mij opofferen aan de Havendijkroute, twee banen de stad in en twee de stad uit. Ik was ten dode opgeschreven. Vele bewonersgroepen protesteerden tegen de aanleg van deze drukke verkeersader in hun directe woonomgeving. Door velen inmiddels verguisd en afgeschreven, kwam redding uit onverwachte hoek. Gewone burgers uit wijk en stad, verenigd in werkgroep Thuishaven Tilburg sprongen voor mij in de bres. Zij zagen wél wat ik in de toekomst nog kon gaan betekenen voor de stad. Ze riepen de hulp in van organisaties uit heel Nederland en hielden vol. Verder volgde er een jaar vol ludieke acties die hun uitwerking uiteindelijk gelukkig niet misten. Mijn tweede jeugd begon!

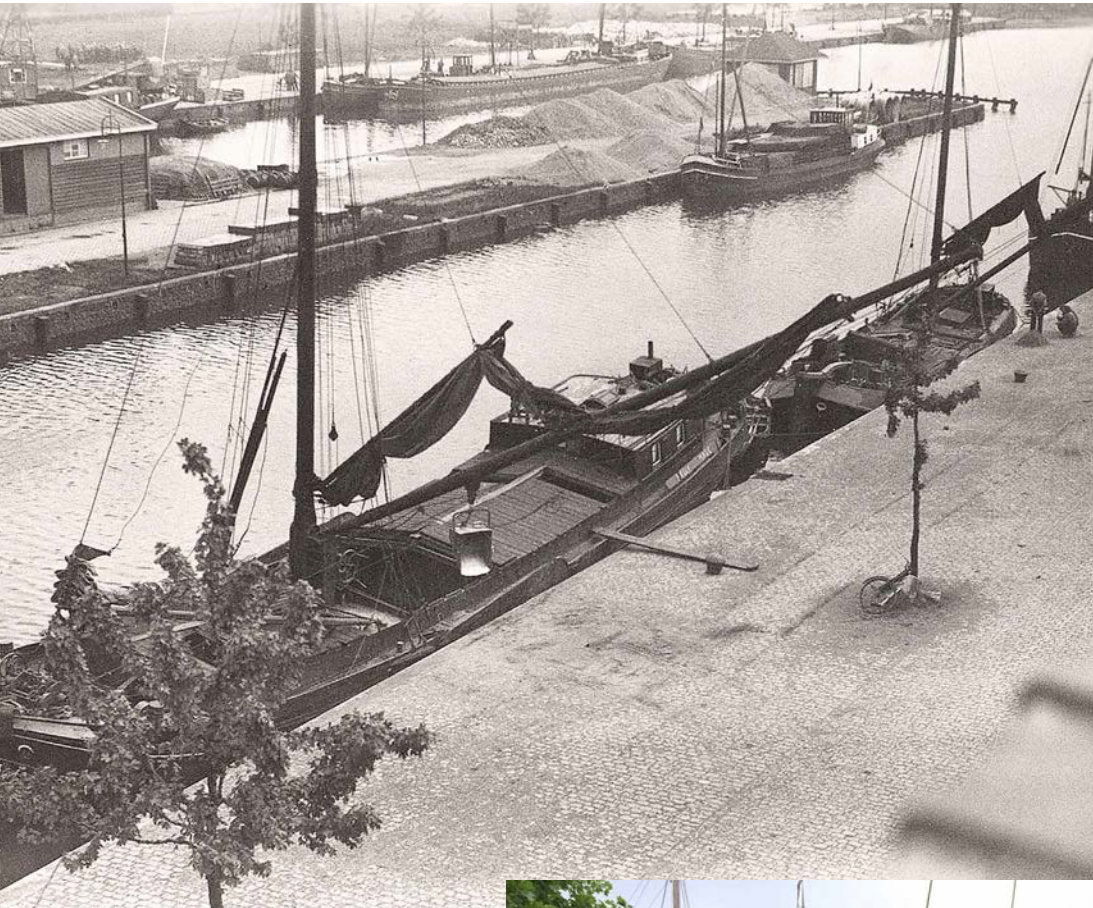
Tot op heden hebben dezelfde burgers verenigd in inmiddels Stichting Thuishaven Tilburg, goed op mij proberen te passen. Desondanks zijn bij de aanleg van de grote vlonders mijn wrijfhouten zomaar verdwenen. Dat doet mij als oude dame veel pijn. Ik zou nu ik zo oud ben, graag met respect worden behandeld. En dat niet alleen, ik hoop dat alles wat verdwenen is weer wordt hersteld.

Hoe dan ook, ik ben er nog. Levendiger dan ooit.

En al zijn het geen vrachtschepen meer die met hun waardevolle lading de stad binnen komen, bezoekers zijn er inmiddels genoeg.

Daar geniet ik elke dag van....

↑ Zicht op de middenpier vanuit Schraven - Eijsbouts in 1933. In de begintijd van de haven voeren de meeste schepen nog onder zeil. Op de middenpier het zanddepot van Oppermans en links de loods van beurtvaartonderneming Koppevan der Schuit.

→ De tweede jeugd van de Piushaven is in 1998 begonnen. Op de foto de openingshandeling van de eerste MariVin, het lossen van wijnvaten vanaf motorschip Jansje. Het evenement MariVin trok dat jaar 35.000 bezoekers, de Piushaven stond weer volop in de belangstelling.

1933

Bodem & water

Zand

De bodem van de Piushaven bestaat uit fijn zand, dat is te zien op de bestek-tekening van de aanleg. Het leem en veen zichtbaar op de boringen zijn met het ontgraven van de Piushaven verdwenen. In Brabant lopen van het zuidwesten naar het noordoosten enkele zeer grote dekzandgordels, ontstaan in het pleistoceen.

De meest noordelijke gordel – een aaneenschakeling van dekzandruggen – loopt van Breda via 's-Hertogenbosch naar Oss. Deze zandlaag is circa 15 tot 45 meter dik. Hierop ligt Tilburg dat op het hoogste punt wel 19 meter boven NAP ligt.

In dit golvende dekzandpatroon vormen zich circa 10.000 jaar geleden de beken, zoals bij Tilburg de Korvelse Waterloop en de Voorste Stroom.

Het is niet bekend of de bodem van de Piushaven net zoals bij het recent aangelegde Maximakanaal, ook bekleed is met een laag klei.

Helder water

De Piushaven is deels aangelegd in de bedding van de Korvelse Waterloop. Deze oude waterloop is ondergronds nog steeds aanwezig en zorgt vanuit de kop van de haven voor een geringe stroming in de Piushaven door de aanvoer van schoon en kraakhelder water. In de steeds heter

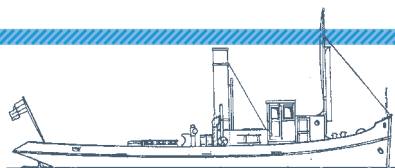
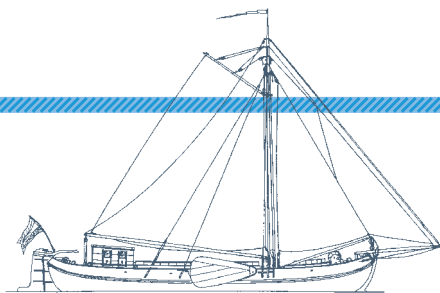
wordende zomers blijft de havenkom hierdoor vooraansnog blauwalgvrij. Ook de vele driehoeks-mosseltjes, het riet en andere waterorganismen leveren hun bijdrage aan het voor Nederlandse begrippen, unieke heldere water.

Zoetwatermossel, bezig met filteren en zuiveren van het water in de haven

- Zoetwaterkwalletje

- Voorn

Schepen

Museumhaven

De Piushaven werd in het verleden bezocht door allerlei soorten vrachtschepen. Aanvankelijk vooral zeil- en stoomschepen, maar nadat in de loop van de jaren '20 de dieselmotor zijn intrede deed, ook motorschepen. En nog later ook de oorspronkelijke zeil- en stoomschepen die werden gemoderniseerd met een dieselmotor. Het waren vooral schepen die bulkgoed vervoerden, maar ook beurtschepen die stukgoed vervoerden volgens een vaste dienstregeling.

In Tilburg zijn vijf beurtvaartondernemingen actief geweest.

Sinds 2002 heeft de Piushaven een Museumhaven. Deze bestaat uit diverse oorspronkelijke scheepstypen die in de haven en het toeloopkanaal een ligplaats hebben. Door de aanwezigheid van deze historische binnenvaartschepen kan in de herontwikkelde haven nog steeds de sfeer van het vroegere havenbeeld worden ervaren.

↑ Drie beurtscheepjes gezien vanaf de kop van de noordelijke havenarm eind jaren '30. Links café Havenzicht, op de voorgrond de Vereniging III en de Broedertrouw. Het derde en meest rechtse scheepje wordt nog door stoom voortbewogen. Dat is te zien aan de stoomschorsteen.

Kademuur

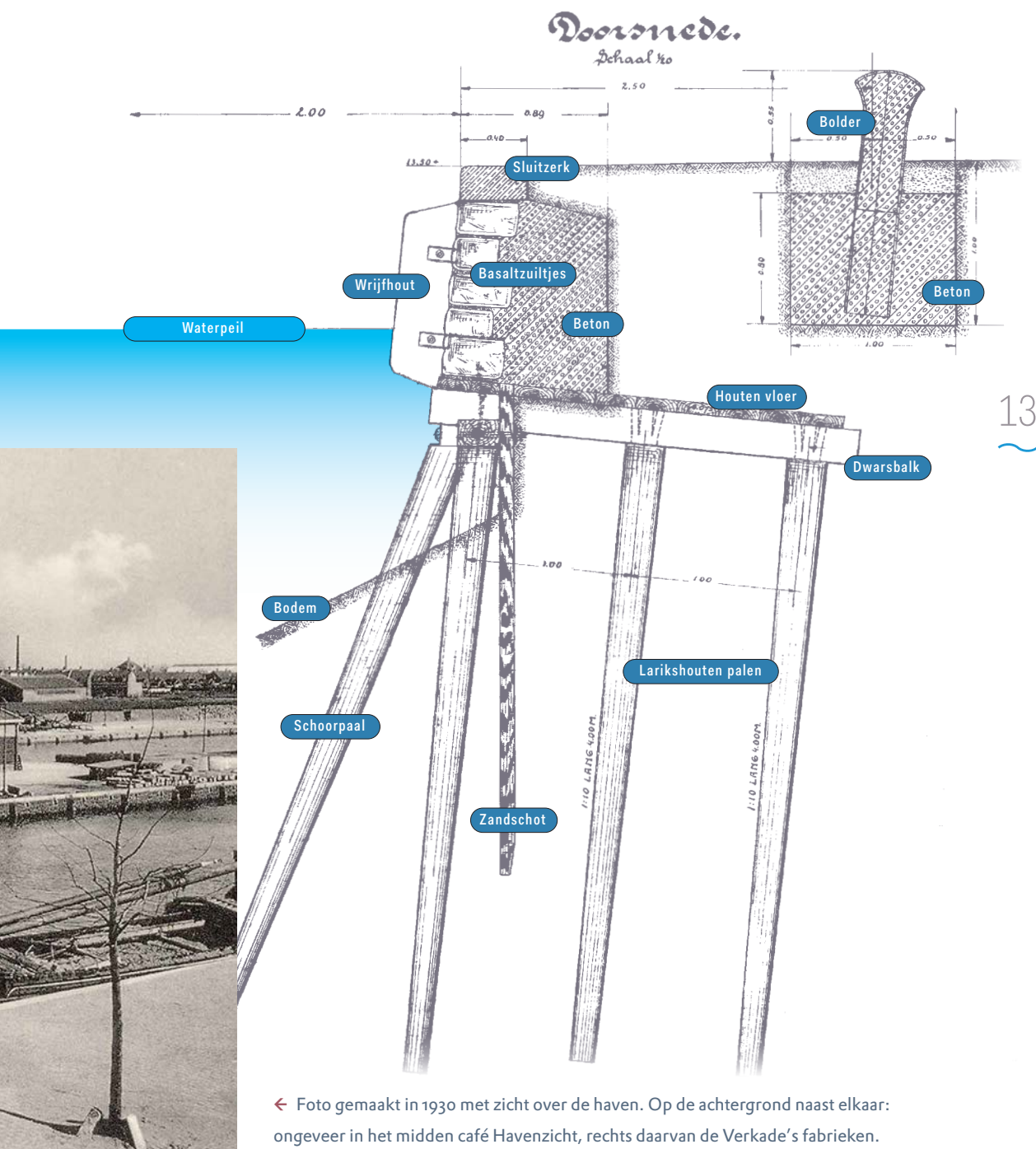
Fundatie

Wie over de kaderand in de water-spiegel kijkt, ziet uiteraard eerst zichzelf. Kijk je wat dieper in het glasheldere water dan kun je ook een deel van de houten draagconstructie van de kademuur waarnemen. Duizenden larikshouten palen werden de bodem in geheid totdat ze 'stuit lagen' (volkomen vast). Onder toezien oog van de opzichter kregen ze daarna 30 klappen,

het zogenoemde kalenderen, waarna ze op lengte werden afgezaagd of opgelengd met een opzetstuk, ook wel hoerenjong genoemd. De schoorpalen die onder een hoek schuin de haven in zijn geheid, voorkomen dat de kademuur voorover de haven in stort. Op de lengtebalk direct onder de kademuur werden dwarsbalken aangebracht met daarop een houten vloer.

erfgoed van de Piushaven

← Foto gemaakt in 1930 met zicht over de haven. Op de achtergrond naast elkaar: ongeveer in het midden café Havenzicht, rechts daarvan de Verkade's fabrieken.

Kademuur

Houten vloer

Onder de kademuur en een gedeelte van de kade ligt, op ruim een meter diepte onder de bestrating, een houten vloer. Deze maakt onderdeel uit van de draagconstructie van muur en kade.

Zandschot

Onder de kademuur bevindt zich een verticaal geplaatst houten zandschot. Deze wand van planken voorkomt dat er zand van onder de kade de haven in zakt.

Basaltzuiltjes

De kademuur is niet opgetrokken uit stenen blokken zoals op het eerste gezicht lijkt, maar uit een opeenstapeling van basaltzuiltjes. Deze zijn elk ongeveer 50 centimeter lang en op de ongeveer 50 cm onder water liggende vloer naar boven opgebouwd. Vanaf het water kijk je dus op de kopse kant van deze stenen 'paaltjes'. Ze zijn zeer vakkundig in de licht achterover hellende betonnen muur verwerkt.

14

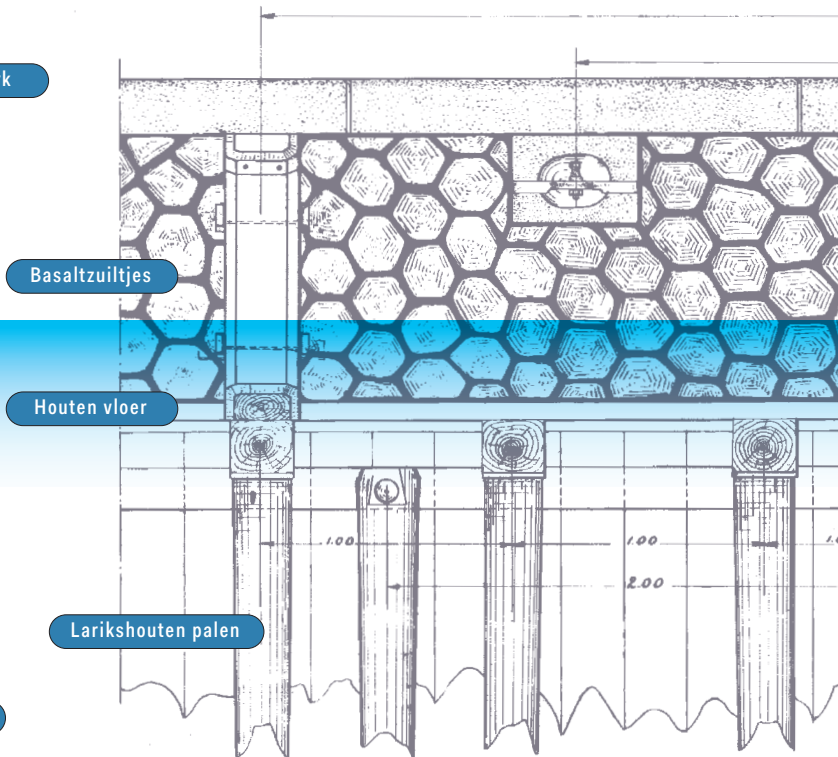
Sluitzerk

Verhaalkom

Waterpeil

Basaltzuiltje

1952

1921-1952: Wilhelmus Mol Havenmeester
 1952-1981: Joop Diepenhorst Havenmeester
 1981-1988: Jan Maas Havenmeester
 1988-2010: Ton Vialle Havenmeester
 2017-nu: Saskia Janssen Havenmeester
 recreatievaart Piushaven

1955

Jaren '50-60 > Hoogtijdagen Piushaven
 1953 > 2068 schepen met in totaal 320.000 ton lading
 1955 > 2765 schepen met in totaal 430.000 ton lading
 1960 > 330.000 ton lading

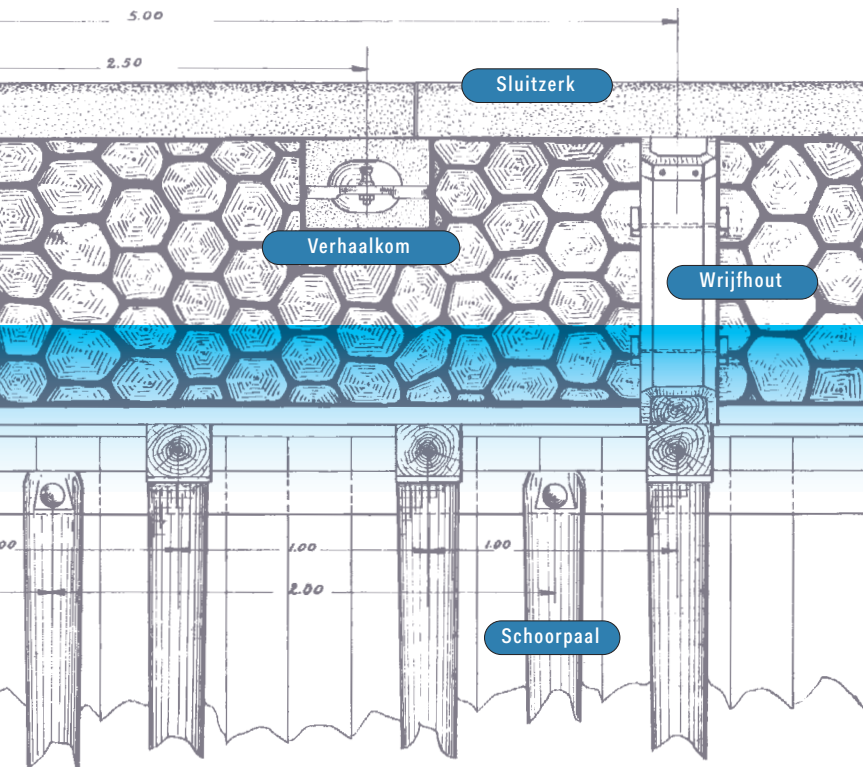
Jaren '50 >
 De laatste beurtvaart-
 ondernemingen
 verdwijnen uit de Piushaven.

Kalkrijke specie

De kalkrijke specie waarmee de muur is gevoegd, is door de jaren heen een ideale voedingsbodem gebleken voor een scala aan (beschermd) muurvarensoorten en andere zeldzame kruidachtige vegetatie. Vooral het gebruik van de basaltblokken stimuleert de groei van muurplanten. Deze harde natuursteenzuilen slaan overdag zonnewarmte op en geven deze warmte maar zeer langzaam af, zodat planten, die normaal alleen maar in

zuid Europa groeien, hier prima op gedijen. De nog in Nederland aanwezige kademuren met een bekleding van basalt, verdienen daarom de hoogste bescherming.

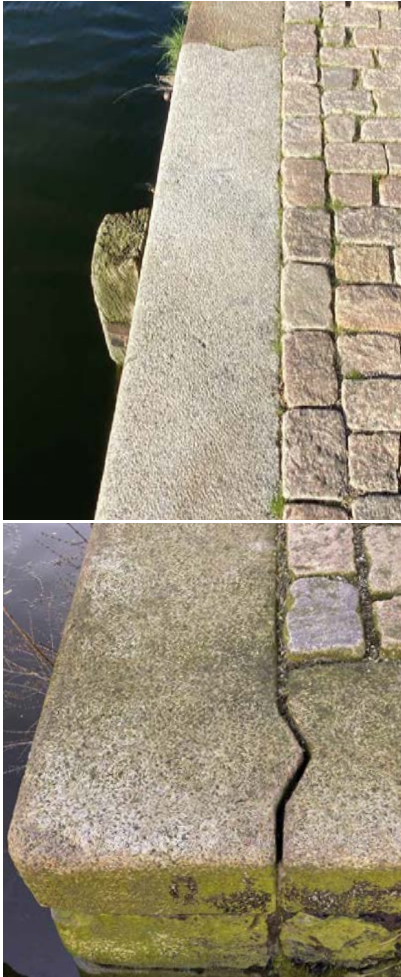
Basaltzuilen, of beter gezegd basaltkolommen, ontstaan natuurlijk. Basalt is gestolde lava. Afhankelijk van de snelheid van afkoeling zien we smallere dan wel bredere zuilen, meestal vijf- of zeshoekig.

Kademuur

Sluitzerk

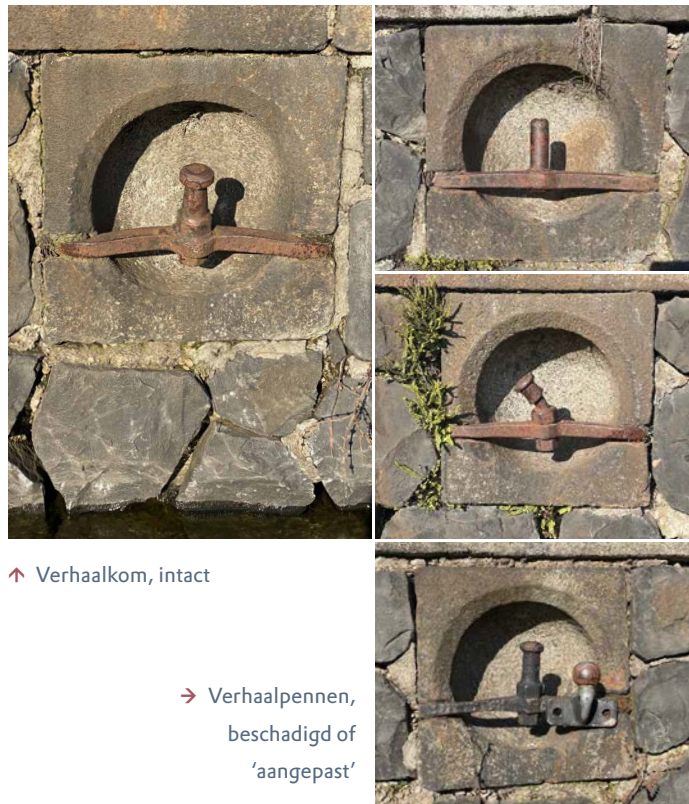
De bovenkant van de kademuren is afgewerkt met een deksloof oftewel sluitzerk. Dit is een zware Zweeds granieten zerk die de contouren van de gehele haven omsluit.

↑ Sluitzerk

Verhaalkommen

In de kademuur bevinden zich om de tweeëneenhalve meter, sierlijke verhaalkommetjes, uitgevoerd in Zweeds graniet. De verhaalkommetjes, met smeedijzeren pennen, zijn net onder de sluitzerk verankerd. 'Verhalen' is scheepsjargon en betekent het over een korte afstand verplaatsen van een schip. Tijdens het lossen, bijvoorbeeld onder een los- of hijsinrichting (elevator), konden schepen over korte afstand eenvoudig worden verplaatst door gebruik te maken van de scheepstrossen en de verhaalkommen, al dan niet met behulp van de scheepsmotor.

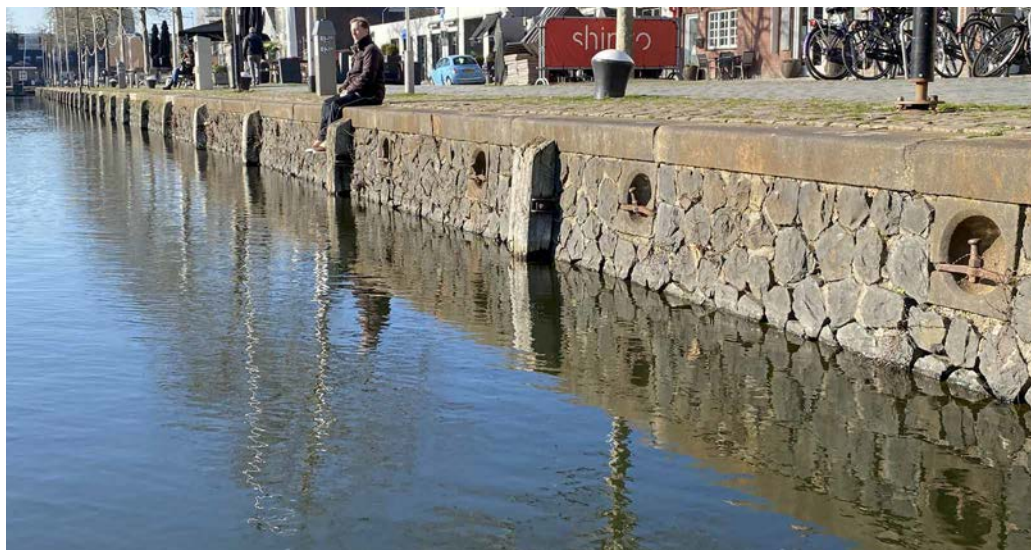
↑ Verhaalkom, intact

→ Verhaalpenen, beschadigd of 'aangepast'

Wrijfhouten

Aan de kademuur vind je om de 5 meter de verticale wrijfhouten, die de schepen geleiden en sloopshuid en kade-

muur beschermen. Deze 'stootblokken' bevinden zich grotendeels boven en voor een klein gedeelte onder water.

↑ Wrijfhouten, soms in niet al te beste staat

← Nieuw wrijfhout

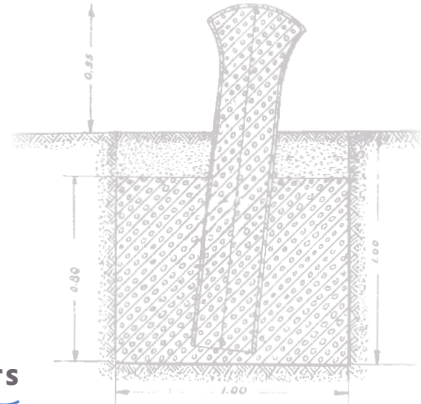
Op de kade

Kinderkopjes

De bestrating rondom de haven bestond uit een gigantisch tapijt van 'kinderkopjes', van de sluitzerk tot aan de bebouwingsplint. Een bestrating die uitermate geschikt was voor zware belasting. De bolling van de kasseien maakte het mogelijk om zware vracht over korte afstand te verplaatsen, al dan niet op een met ijzer beslagen houten slede.

Bolders

Rondom de haven staan om de 20 meter, metalen bolders. Ze zijn in de grond verankerd met een kubieke meter beton. Ze staan allemaal onder eenzelfde hoek en in één lijn, waardoor een fraai, overzichtelijk en rustig kadebeeld ontstaat. Met behulp van de scheepstrossen kunnen schepen hieraan strak aan de kade worden afgemeerd, al dan niet in combinatie met de verhaalkommen.

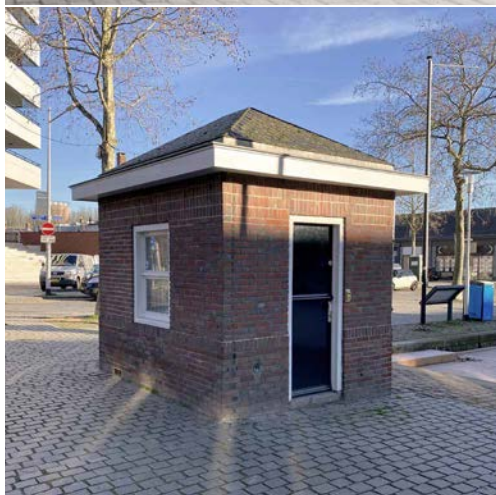
↑ Bolder-schilderen > één van de eerste activiteiten van de vrijwilligers van Thuishaven Tilburg, destijds nog werkgroep, in het actiejaar 1997.

← Bolder anno 2023 met 'schrikrand' van originele kinderkopjes en de overgang naar een moderne, vlakke variant.

Havenkantoortje

Op de kop van de noordelijke havenarm staat een charmant minigebouwtje, waar in de binnenvaartperiode van de haven alle schepen en hun lading werden geregistreerd.

Havenmeester Joop Diepenhorst hield deze administratie nauwlettend bij. En dankzij zijn opvolger Ton Vialle die deze boeken aan het Regionaal Archief toevertrouwde, weten we wanneer welke schepen met welke lading de Piushaven aandeden.

Watertappunt

Heel dicht bij het havenkantoortje op de kop van de noordelijke havenarm, staat nu nog steeds het fraaie gietijzeren watertappunt voor de schippers. Vaak hadden zij een of twee watervaten op het voordek staan die met de puts konden worden gevuld. Een puts is een emmer met een touw eraan om water te kunnen 'putsen'.

↖ Havenmeesterskantoortje, urinoir en transformatorhuisje aan de kop van de haven, 1935.

Jaren 70 > Het ene na het andere bedrijf verlaat de Piushaven en vestigt zich in de nieuwe Lovense haven of aan de langshavens in het kanaal.

BUITEN GEWOON
ERFGOED

Op de kade

Fundatie elevator

Als je dicht bij het water met de rug naar de graanloods van de voormalige graanhandel Tuerlings-de Jong staat (Piushaven 17), sta je oog in oog met de betonnen, met staalprofiel omrande fundatie van de elevator. Op die fundatie zie je sporen van de vroegere constructie. De elevator, een soort grote stofzuiger, zoog graan of veevoeder uit het scheepsruim en transporteerde het over de weg naar de opslagsilo. Die silo op de graanloods, is bij renovatie in 2008, vervangen door een woontoren die de silo verbeeldt.

Fundatie elevator

← Transformatorhuisje 1935

↓ Zelfde huisje ± 1980

Transformatorhuisje

Op de kop van de inmiddels gedempte zuidelijke havenarm stond een havenhuisje. Dit originele transformatorhuisje staat er nog steeds.

← 2023

Jaren '80-'90 > Pogingen om van de Piushaven een jachthaven te maken werden geen succes.

Demping grootste deel zuidelijke havenarm, bebouwing grootste deel middenpier.

Suikeresoorn

Om de havenwerkers, zakkendragers en paarden niet al te direct bloot te stellen aan de volle zon, zijn na aanleg van de haven rondom de havenkom tientallen esdoorns geplant. Ze stonden keurig in het gelid, onderling op gelijke afstand en op gelijke

afstand van de kaderand. Deze natuurlijke airco (water én groen) verzachtte de zware arbeidsomstandigheden enigszins. De stammen van de esdoorns waren elk omringd door drie hardstenen paaltjes, die de bomen beschermden tegen de karrenwielen van paardewagens en later de vrachtwagens. Er staat nu nog slechts een van deze suikeresoorns fier overeind, de meest noordoostelijke. Deze koestert aan de wegzijde nog een van zijn stenen paaltjes, helemaal in de stam ingegroeid. Eens beschermdde het paaltje de boom, nu beschermt de boom het paaltje.

➤ De bescherm paaltjes rond de meest noordoostelijke suikeresoorn in 1951. Daarnaast de situatie in 2023.

Op de kade

Havenzicht

Vanzelfsprekend is Havenzicht een schipperscafé. Het is het eerste pand aan de Piushaven, gebouwd in 1924. Op de naastgelegen weegbrug werd het gewicht van de scheepslading geverifieerd. Aanvankelijk reden hier paardenwagens op en af, later vrachtauto's. Door het zijraampje van het café werden de weegbonnetjes verstrekt. Het driecijferig telefoonnummer van het café werd dikwijls gebruikt om in contact te komen met de verlader. Café Havenzicht was natuurlijk ook de plek waar schippers naast reiservaringen, lief en leed deelden.

In 2005 is het café gerenoveerd en is de naam veranderd in Burgemeester Jansen.

De originele metalen letters 'Café Havenzicht' werden in de kelder bewaard. Sinds 2022 zijn ze ter decoratie als losse woorden opgehangen in het café.

Uitzicht uit het raam van café Havenzicht met voor de deur twee beurtscheepjes. Allerlei stukgoed wordt gelost op paardenwagens. Op de middenpier het zanddepot van de firma Oppermans, met ook weer een paardenwagen.

Op 2 februari eerste bericht in de krant dat de Piushaven mogelijk wordt afgesloten door middel van een dam ten behoeve van de Havendijkroute.

Op 7 maart lost het allerlaatste schip lading in de Piushaven: de Almere met 250 ton ruwe sojabonen voor de firma Solnuts.

Meer haventypische gebouwen

Gelukkig zijn er aan de noordkant van de Piushaven veel havengerelateerde gebouwen bewaard gebleven. Ze hebben een nieuwe, vaak recreatieve functie gekregen. Zo staan er behalve het gebouw van café Havenzicht onder andere nog steeds de

gebouwen van Verkade's Fabrieken (1926), Regenkledingfabriek Brabant, later Falcon (1933 en 1937), graanloods Teurlings-de Jong en meelfabriek A.C. van Loon (1935). Deze laatste is sinds 2003 Rijksmonument.

Café Havenzicht Verkade's Fabrieken Regenkledingfabriek Brabant

23

← 1937

Meelfabriek A.C. van Loon (later Koudys veevoerders)

← ± 1952

B & W besluit tot aanleg van de volwaardige Havendijkroute.

Op 23 juni roerige druk bezochte inspraakavond. Vele buurtbewoners en stadgenoten sluiten zich hierna aan bij werkgroep Thuishaven Tilburg die expliciet strijdt vóór behoud van de Piushaven. Daarmee onderscheidde zij zich van de andere bezwaarmakers die in de eerste plaats bezwaar maakten tegen de drukke verkeersweg.

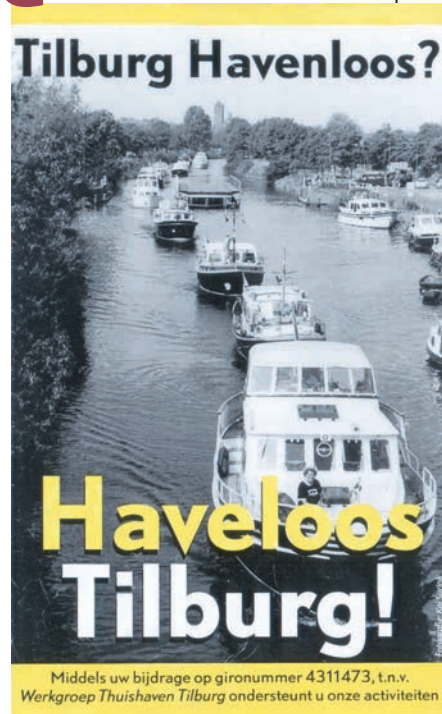
De haven gered

Geen afsluiting en demping 1997-1998

In 1994 beëindigt het laatste havenbedrijf de aanvoer van sojabonen per schip. De binnenstad ziet de kans schoon om bedrijven beter bereikbaar te maken voor de auto. B & W gaat in deze gedachte mee en besluit in 1996 tot aanleg van de volwaardige Havendijkroute. Daarvoor zou het viaduct van de Ringbaan Oost omlaag worden gebracht en vervangen door een dam. Vanuit deze dam zou over de noordoever en een deel van het water een vierbaansweg als aanvoerroute van en naar het centrum worden aangelegd.

Bewoners in de omgeving vrezen terecht voor een enorme verkeersdruk, kwaliteitsvermindering van hun woonomgeving en voor de waardevermindering van hun geliefde huizen. In allerijl worden in de buurten de krachten gebundeld en verenigd in de organisatie 'Havendijkroute NEE'.

Een klein groepje Piushavenfans (wal- en waterbewoners) is dan al een aantal jaren actief om het imago van de haven op te krikken. Na de roerige en drukbezochte inspraakavond in juni 1997, sloten vele buurtbewoners en stadgenoten zich aan bij werkgroep Thuishaven Tilburg. Deze strijdt expliciet voor behoud van de Piushaven. De toenmalige wethouder sprak: *"De haven is van nul en generlei waarde"*. Werkgroep Thuishaven Tilburg antwoordde:

"Dát zullen we dan nog wel eens zien". Ook vele Tilburgers en ambtenaren verklaren hen voor gek. *"Die haven hier is niks en wordt toch nooit niks..."* en *"da hebben ze toch allaáng beslist"*. In dat jaar organiseert werkgroep Thuishaven Tilburg vele ludieke acties zoals onder andere de productie van spandoeken en poster 'Tilburg Havenloos, Haveloos Tilburg!', een ansichtkaartenactie via scholen, deelname forums, nautisch onthaal nieuwe burgemeester Stekelenburg. Daarnaast roepen ze ook nationale hulp in, waarop veel landelijke organisaties bezwaarschriften insturen. Slotstuk is in de nazomer de vaartocht met de gemeente-

1998

Maquette 'toekomstvisie Piushaven' van Stichting Thuishaven Tilburg wint de breed gelanceerde Tilburgse Stadsvisieprijs.

Inmiddels Stichting Thuishaven Tilburg organiseert het eerste grote tweedaagse havenfeest MariVin ter gelegenheid van 75e verjaardag van de Piushaven.

↓ Dit is de winnende maquette, bedacht en gemaakt door vrijwilligers van werkgroep Thuishaven Tilburg.

1999

Stichting Thuishaven Tilburg geeft Havenplan uit, om een aanzet te geven voor de herontwikkeling van de Piushaven in nautische en toeristisch-recreatieve zin, met behoud van bestaande kwaliteiten, waaronder de erfgoedkwaliteit.

2000

Significante verbeteringen voor de passantenhaven: aanleg stroom- en watervoorziening en tevens een nieuwe 24 uur per dag toegankelijke sanitaire voorziening onder in de flat op de middenpier.

↓ Stichting Thuishaven Tilburg organiseert tweede grote havenfeest MariVin, ditmaal voor jachten.

25

↓ Zelfs Sinterklaas protesteert in 1997

raad en andere maatschappelijke organisaties in Tilburg, om te laten zien hoe mooi Tilburg vanaf het water is. Deze laatste actie, meldde de krant, 'kan in feeststemming want de buit is al wel binnen'. Het onvoorstelbare gebeurt: gewone burgers, verenigd in Werkgroep Thuishaven Tilburg hebben het tij tóch weten te keren. Het zéér hardnekkige besluit ging van de baan en de haven was vooralsnog gered.

↑ Opening MariVin 1998

Opening Tilburgse Museumhaven met 2 schepen, op initiatief en aandringen van Stichting Thuishaven Tilburg.

Stichting Thuishaven Tilburg geeft eerste geschiedenisboek over de Piushaven uit > 'Kanaal op het Zand'. Presentatie tijdens havenfeest MariVin 2002.

De kademuren gered

Redding kade en kinderkoppen in 2010-2011

Omdat de bestrating rond de haven in 2010 plaatselijk inzakte, veronderstelde de gemeente Tilburg dat de kademuren van de haven in zeer slechte staat waren. De gemeentelijke oplossing was om drie meter uit de kademuur een damwand te slaan, met daarop een vlonder, de hele haven rond. Door oplettendheid en inzet van John La Haye van de Stichting Thuishaven Tilburg en de door hem betrokken gerenommeerde kademuurexpert Peter Verhagen (voormalig projectleider Restauratie Binnendieze en Vestingwerken 's-Hertogenbosch), zijn de kademuren op het laatste nippertje gered. Verhagen toonde aan dat de kademuren niet op instorten stonden. Alleen het zandschot en de houten vloer waren op sommige plekken lek, waardoor er zand van onder de kade het water in stroomde (in de civiele techniek onderloopsheid genoemd). Daardoor zakte de bestrating plaatselijk in. Aan het zandschot en de houten vloer was nog nooit onderhoud gepleegd. De kademuren zelf bleken in topconditie... goed voor mogelijk nog wel 300 jaar! Mits de constructie niet wordt beschadigd door ondeskundig onderhoud.

Peter Verhagen adviseerde een inventieve alternatieve oplossing waarbij de reparatie kon worden uitgevoerd vanuit de walzijde. Zo werd voorkomen dat de gehele haven zou worden voorzien van ontsierende stalen damwanden. Dan zouden ook de schoorpalen en daarmee de constructie van de kademuren zijn beschadigd. De Tilburgse gemeenschap werd door deze oplossing bovendien ruim 800.000 euro bespaard. Het zicht op de authentieke kademuren is zo gelukkig behouden en de Piushaven verloor ook geen wateroppervlak.

Door dezelfde oplettendheid is ook de originele kinderkoppenomlijsting op het nippertje gered. De originele kinderkoppen, die volgens het herinrichtingsplan gedeeltelijk zouden worden teruggeplaatst, werden plots afgevoerd. Er zouden vanwege de Arbo-wet geen kinderkoppen meer mogen worden gelegd. Dat bleek echter niet waar en de 'schrikrand' van twee meter rondom de havenkom is toen alsnog bestraat met de originele kinderkoppen.

2004

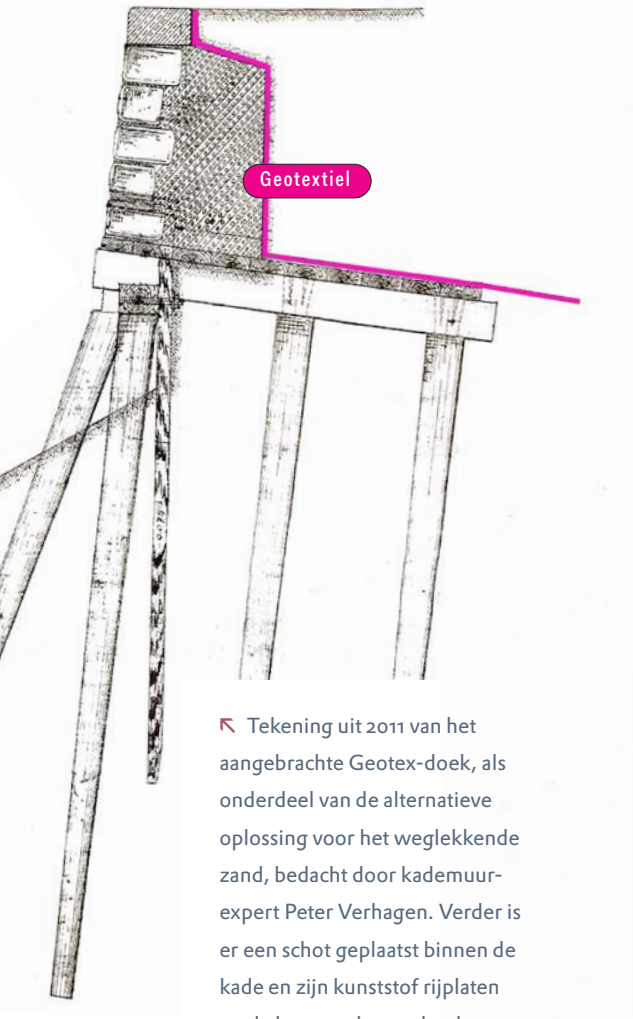
Stichting Thuishaven Tilburg geeft de 'Piushaven levende have' uit waardoor het gemeentelijke plan voor kaalhalen van de oevers wordt verlaten en de landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten van de Piushaven worden gezien en erkend.

Havenfeest Marivin niet meer georganiseerd door STT, maar door stichting Marivin. Deze organisatie stopt ermee na hun eerste editie.

2005

Café Havenzicht wordt Burgemeester Jansen, eerste nieuwestijl horecabedrijf in de in herontwikkeling zijnde Piushaven.

Stichting Thuishaven Tilburg organiseert het eendaagse havenfeest Levendige Havendag.

↖ Tekening uit 2011 van het aangebrachte Geotex-doeek, als onderdeel van de alternatieve oplossing voor het weglekkende zand, bedacht door kademuur-expert Peter Verhagen. Verder is er een schot geplaatst binnen de kade en zijn kunststof rijplaten op de houten vloer gelegd.

Redding wrijfhouten

2017

In 2017 zijn in het kader van de herinrichting, nieuwe belevingsvlonders aangelegd. Bij deze werkzaamheden werden de originele wrijfhouten zomaar verwijderd. Toen wederom John La Haye van de Stichting Thuishaven Tilburg dit in de gaten kreeg heeft hij toenmalig wethouder Berend de Vries gealarmeerd, die het verwijderen vervolgens onmiddellijk heeft stopgezet. Hierdoor bleven de wrijfhouten ter hoogte van de drijvende steigerdelen gelukkig wel behouden. Helaas waren deze bij de vaste belevingsvlonders aan het einde van de havenarmen al verdwenen.

27

← Hier kwam de redding te laat.

2007

Aanleg voorzieningen voor Museumhaven (palen en loopbruggen, stroom, water, rioolaansluiting), uitbreiding tot 13 ligplaatsen verdeeld over havenkom en toeloopkanaal.

2008

Herbouw graanloods Teurlings-de Jong. Eerste nieuwe woningbouwproject: het plaatsen van een woontoren in de vorm van de voormalige silo. Vele (nieuwe) bouwprojecten alsook restaurants volgen in de komende twee decennia.

BUITEN GEWOON
ERFGOED

Buiten de havenkom

Ook buiten de havenkom zijn er nog historische plekken en voorwerpen die gerelateerd zijn aan de haven en haar functies.

Draaibrug

De draaibrug aan de Prinsenhoeven is net als de Piushaven 100 jaar oud. Het is een heel vernuftige, volledig mechanische, handmatig te bedienen brug. De zware omgekeerde boogconstructie staat garant voor een lange levensduur. Het ambachtelijke klinkwerk van hoge kwaliteit maakt van deze brug een sieraad. Door gebruik te maken van klinkverbindingen is de brug vrij van krimpspanning, dit in tegenstelling tot gelaste constructies. De prachtige wormen andere tandwielen vragen alleen maar smering, dik vet. Omdat het oorspronkelijk de bedoeling was dat deze brug

ook een tram zou moeten dragen, is ze extreem zwaar gebouwd. Het bedieningsmechanisme is van hoogstaand ambachtelijk niveau. Eén keer slechts lag het brugdek in het veld, opgebokt welteverstaan, om haar opnieuw te beplanken. Om na het conserveren van de stalen brug- en draaiconstructie weer 50 jaar nagenoeg probleemloos open en dicht te kunnen gaan.

28

2009

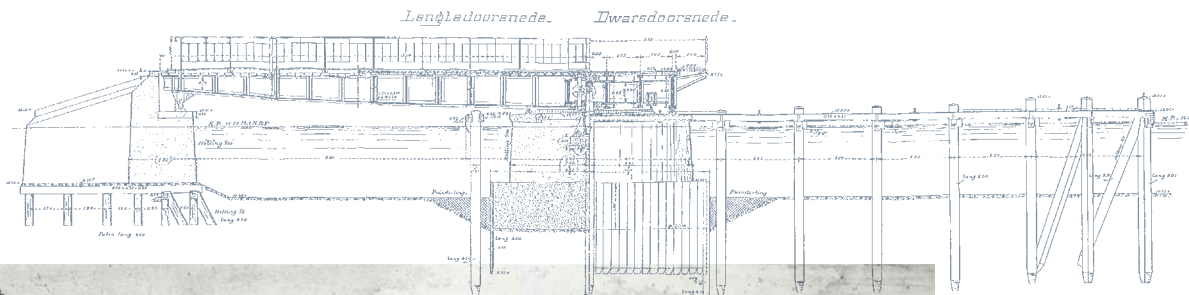
Stichting Tilburg te Water organiseert het Tilburgs Havenfeest 'Tilburg te Water', tevens Landelijke Reünie van de Landelijke Vereniging tot Behoud van het Historische Bedrijfsvaartuig LVBHB.

2010

Nipte redding kademuren en originele kinderkoppenomlijsting, zie pagina 22.

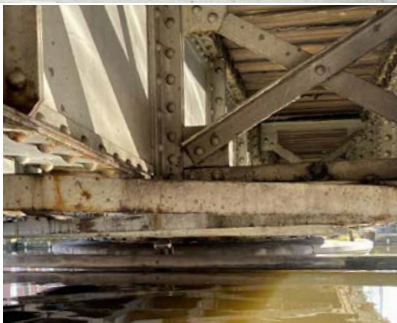
Start herinrichting havenkom met Europese subsidie 'Revitalisering Oude Industriehavens'.

Als eerste start Stichting Tilburg te Water met rondvaarten in de Piushaven en op het Wilhelminakanaal. En met roeiboot- en kanoverhuur. In de jaren erna volgen meerdere organisaties. Inmiddels wordt het Tilburgse water bij goed weer druk bevaren, zowel via organisaties als privé.

← Cornelis de Kort:
ets uit 1957
in opdracht
van het
Tilburgse
gemeentebestuur.

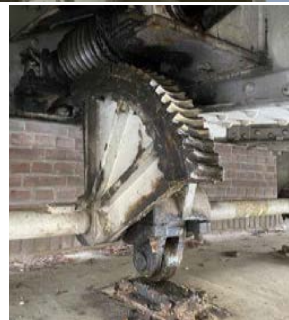
29

← ↑ Onderzijde draaibrug: ronde fundatie met rails, waar de brug overheen draait.

→ Wormwiel en kwadrant, waarmee het brugdek strak naar boven wordt gedrukt.

Buiten de havenkom

Brugwachtershuis met wachthuisje

Voor zijn dienstwoning staat J.W. Vermeer, de eerste brugwachter van de draaibrug. Vermeer kwam op 1 mei 1923 officieel in dienst 'met het genot van woning en dienstkleding, op eene jaarwedde van

f1 1920,-'. Deze voormalige dienstwoning staat op de hoek Hoevenseweg-Havendijk, ten zuidwesten van de draaibrug.

Het pand is nog lang gebruikt als kantoor van Rijkswaterstaat en inmiddels al lange tijd in gebruik als particuliere woning.

Het kleine wachthuisje ertegenover aan het water, wordt nog steeds gebruikt door de brugwachter, die vanuit hier ook de nieuwe brug Den Ophef bedient.

Wachthuisje

Dienstwoning brugwachter

↑ Wachtbolders bij de draaibrug

Wachtbolders

Aan beide zijden van de draaibrug, zowel aan de noord- als aan de zuidoever, bevinden zich telkens twee bolders, gelijk aan die in de Piushaven. Hier konden binnenvaartschepen aan afmeren wanneer moest worden gewacht op het openen van de brug. Deze wachtbolders zijn er nog steeds, hoewel ze niet gemakkelijk te zien zijn.

Verhaaloo

Aan de noordwestzijde van de draaibrug staat op de oever nog een ijzeren driepoot met een groot, metalen oog. Dit element heeft mogelijk een rol gehad in het jagen, om niet gemotoriseerde schepen door de brug te trekken.

Stichting Thuishaven Tilburg geeft Havengezichten uit, een boek met mensenverhalen rond de Tilburgse Piushaven waarmee vele Piushavengetuigenissen en daarmee dus geschiedenis van de Piushaven voor de toekomst behouden zijn.

↓ Flora in havenkom; Vroegeling bloeit tussen sluitzerk en kinderkopjes.

Groen

Oorspronkelijk werden de oevers van kanalen kort gehouden om zeilschepen te kunnen 'jagen' als niet kon worden gezeild. De schepen werden dan langs de oevers voortgetrokken, door paarden of mensen. Ondanks dat dit al heel lang niet meer gebeurt, werden de oevers van het toeloopkanaal naar de Piushaven nog tot de jaren '90 kaal gehouden.

Bomen schoten uit en werden elk jaar weer afgezaagd of afgemaaid. Toen de vrachtaart in de jaren '90 helemaal verdween, staakte dit onderhoud. Zaden die jarenlang via de schepen en hun lading uit alle windstreken in het Piuswater en zo ook op de oevers waren beland, konden nu doorgroeien. De meerstammige essen getuigen nog van het genoemde onderhoudsregime, zo vaak afgemaaid en zo vaak uitgeschoten! Zo is de huidige Biesboschachtige natuur

ontstaan. Een bijzonder gebied met een eigen dynamiek, waar de flora en fauna een stadsoase vormen te midden van de opnieuw ontwikkelde havenomgeving. In de huidige tijd van klimaatverandering is het stimuleren van groen van heel groot belang. Ook deze bestaande kwaliteit is door burgerkracht behouden, het boekje 'Piushaven levende have', in 2004 uitgegeven door de Stichting Thuishaven Tilburg, zorgde voor de ommekeer en resulteerde in een Ecologisch Beheerplan.

↓ Flora en fauna in de Piushaven; lees meer op informatiebord B₅ van De Waterkant van Tilburg.

2013

1 juli opening nieuwe brug
Den Ophef.

2014

Uitvoering ecologisch beheerplan oevers tussen Piushaven en Wilhelminakanaal.

Wat verdwenen is

Zuidelijke havenarm en middenpier

Wie het bovenaanzicht van de oude Piushaven bekijkt, kan zien dat door de stemvorkvorm op relatief korte afstand gebruikgemaakt kon worden van vier laad- en loskades. Binnenkomende schepen konden gebruikmaken van het geleidewerk op de kop van de middenpier, om vervolgens achteruit een van de havenarmen in te manoeuvreren. In 1983 is de zuidelijke havenarm helaas grotendeels gedempt ten behoeve van de bouw van een appartementencomplex.

Een deel van de kademuren bevindt zich nog steeds in en onder het maaiveld en is nog deels zichtbaar. Van een aantal sluitzerken van de verwijderde kademuur werd een trap gemaakt als afsluiting van het resterende kleine deel van de zuidelijke havenarm. Gelukkig zijn deze sluitzerken niet op het stort beland. In 2017 is deze natuurstenen verblijfplaats weer aan het oog onttrokken door de aanleg van een grote vaste kunststof belevingsvlonder.

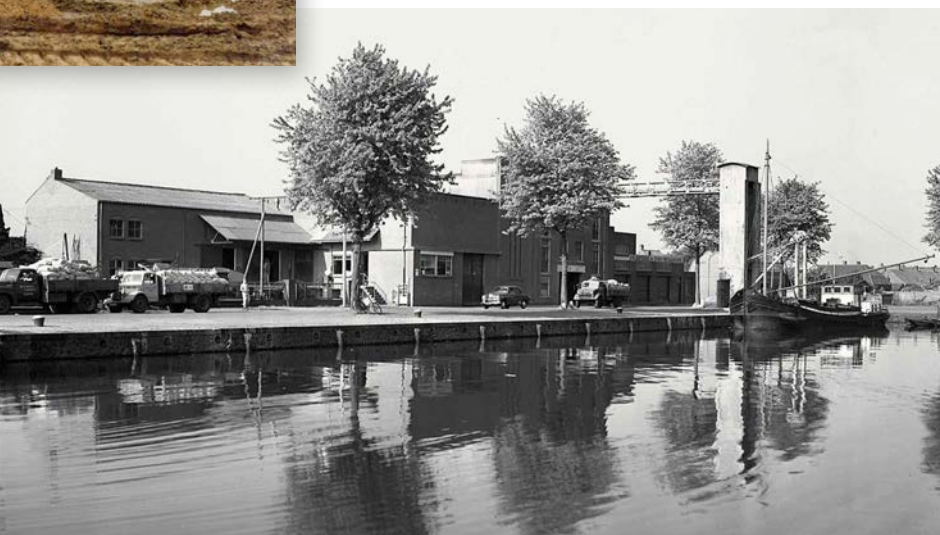

↙ Zuidelijke havenarm 1935. Rechts de middenpier, met daarop rioolbuizen. Op de achtergrond is de Heikese kerk te zien en rechts café Havenzicht.

Vrijwilligersorganisatie Stichting Thuishaven Tilburg initieert én maakt Route De Waterkant van Tilburg. Zie binnenkant achterzijde cover.

← Demping van de zuidelijke havenarm, 1983

← Elevator bij graanhandel Schraven-Eijsbouts in 1955

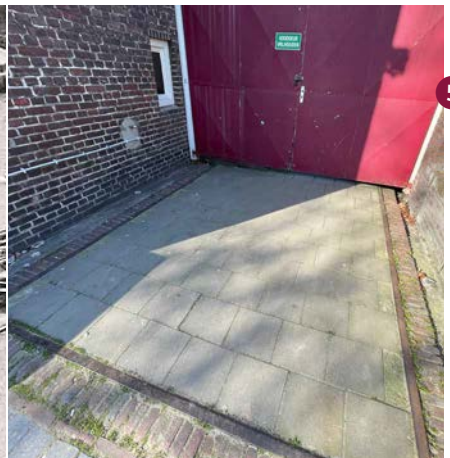
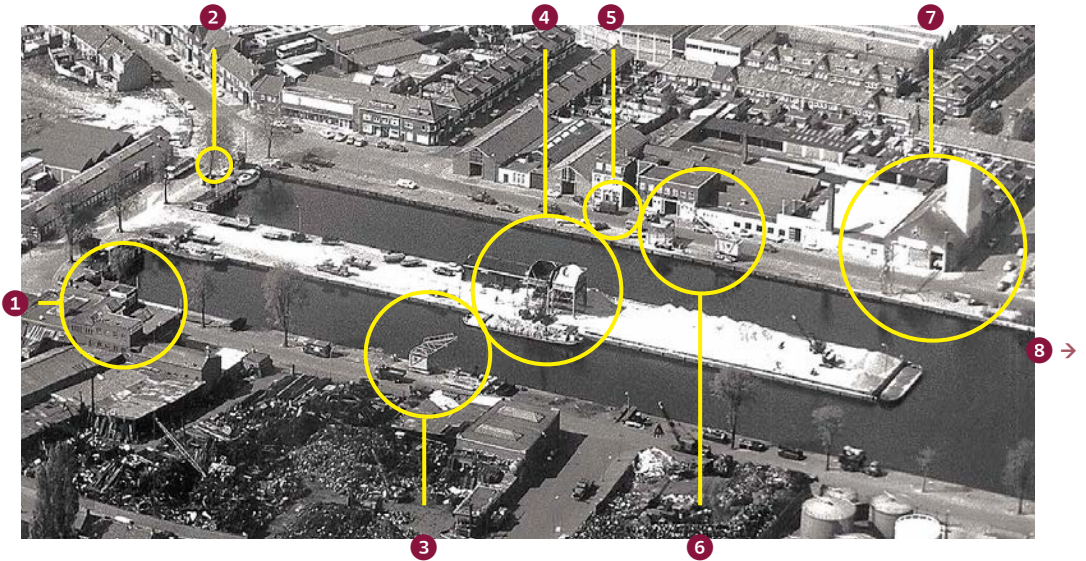
← ± 2005 > Na het dichtgooien van het grootste deel van de zuidelijke havenarm, is de middenpier bebouwd. De kademuur is op sommige plekken in het maaveld nog terug te vinden. Op de kop van de noordelijke havenarm liggen hier nog twee woonarken. Aan de middenpier de eerste twee schepen van de Museumhaven.

Aanleg vaste belevingsvlonders aan de uiteinden van de havenarmen en monteren lange drijvende steigerdelen.

Verwijdering originele wrijfhouten deels voorkomen, zie pagina 23.

In gebruik nemen pontje 'De Ferry' over het toeloopkanaal ter hoogte van de wijk Jeruzalem.

Verdwenen havenattributen

1 = Elevator Schraven-Eijsbouts

2 = Urinoir kop van de haven

3 = Havenkraan Van Raak

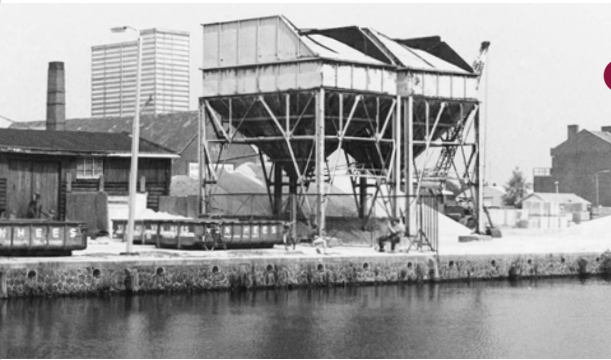
4 = Zandtrechters Van Hees

5 = Weegbrug Café Havenzicht

6 = Havenkraan Wilborts

7 = Elevator Tuerlings-De Jong

8 = Cementsilo's Bas Menheere

4

← 1981

6

← 1936

7

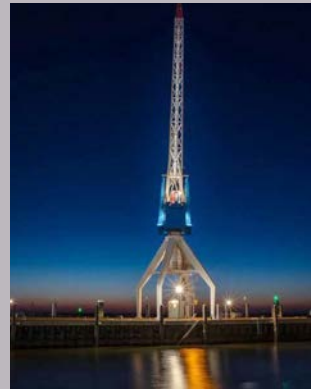
← 1972

8

← 1959

Inspirerend hergebruik

Vergaderen in zandtrechers, Utrecht | Slapen in een havenkraan of zandtrechter, Harlingen

De inmiddels uitgestapte grondleggers van Stichting Thuishaven Tilburg, geven op de dag dat het 100 jaar geleden is dat de Piushaven officieel is geopend, een bundel uit: 'Piushaven Buiten Gewoon Erfgoed'.

5 en 6 augustus > Stichting Thuishaven Tilburg organiseert ter gelegenheid van de 100e verjaardag van de Piushaven, samen met de LVBHB een groots havenfeest rondom de Nationale Varend erfgoed Manifestatie van de Landelijke Vereniging tot Behoud van het Historische Bedrijfsvaartuig LVBHB.

Vragen & toekomst

Onopgeloste zaken

We weten al veel over de Piushaven en haar geschiedenis. Toch blijven er hiaten en gissingen bestaan. Alle ontbrekende informatie over de haven en haar omgeving is welkom.

Zo zijn er ondanks herhaalde oproepen tot op heden nog geen foto's van de hei- en graafwerkzaamheden bij de aanleg van de haven, noch van de aanvoer van de benodigde materialen. Het is een groot raadsel.

Tenslotte

Met het maken van deze bundel sluiten John La Haye, Caroline Docters van Leeuwen en Hans Lodewijx de afgelopen periode van inzet voor het behoud en de (her)ontwikkeling van de Piushaven af.

Ontwerper Hans Lodewijx heeft 25 jaar veelal belangeloos de meeste boeken, publicaties en PR-middelen ontworpen voor Stichting Thuishaven Tilburg. La Haye en Docters van Leeuwen waren de oprichters van de Stichting Thuishaven Tilburg en de afgelopen 30 jaren de kartrekkers.

John en Caroline willen graag alle vrijwilligers, betrokken ambtenaren, politici en bedrijven bedanken waarmee ze zo fijn hebben samengewerkt, zodat alle krachten gebundeld konden worden voor de redding en de herontwikkeling van onze stadshaven.

Zij hopen en vertrouwen erop dat in de komende 100 jaar het stadsbestuur, de ambtenaren én de burgers van Tilburg hun verantwoordelijkheid nemen en zorgdragen voor het behoud van de erfgoedwaarden van de Piushaven. Ze is het immers meer dan waard!

Meer weten?

PIUSHAVENHISTORIE

Boek Kanaal op het Zand

(uitgegeven door Stichting Thuishaven Tilburg in 2002)

NATUUR IN HET PIUSHAVENGEBIED

Boek Piushaven levende have

(uitgegeven door Stichting Thuishaven Tilburg in 2004)

PIUSHAVENGETUIGENISSEN

Boek Havengezichten

(uitgegeven door Stichting Thuishaven Tilburg in 2011)

PIUSHAVEN GEBIEDSONTWIKKELING

Boek Ruig en goed

(uitgegeven in opdracht van de Gemeente Tilburg in 2016)

ALLES OVER DE PIUSHAVEN

Route De Waterkant van Tilburg is een fysieke route met informatieborden bij elk schip van de museumhaven én informatieborden langs de Piushaven en het Wilhelminakanaal t/m sluis III.

BORDENROUTE >

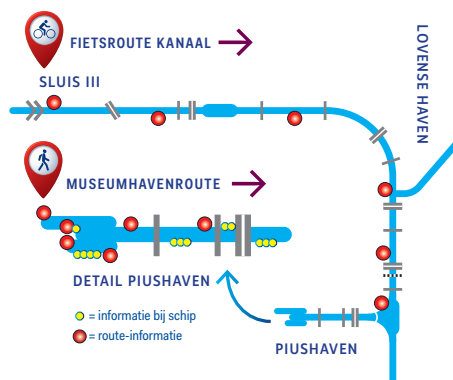
www.dewaterkantvantilburg.nl

ONDERWEG >

m.dwvt.nl

→
informatie bij de
schepen in de
Museumhaven.

Colofon

Mede mogelijk gemaakt met subsidie 'Projecten Mondiale Bewustwording' van de Gemeente Tilburg. Het is onderdeel van het project 'Gezongen Water Tilburg' van Yvette van Kempen, dat vanwege het honderdjarig bestaan van de Piushaven in 2023, de betekenis van water in de stad extra onder de aandacht brengt.

Met dank aan > Peter Verhagen, Bart Vermeer, Rob van Putten

Tekst, research, eindredactie > John La Haye en

Caroline Docters van Leeuwen, Peter Verhagen

Tekstcorrectie en redactie > Tan van Dooren

Redactie en ontwerp > Hans Lodewijkx

Beeldmateriaal > Regionaal Archief, Henk Kuiper,

John La Haye, Caroline Docters van Leeuwen,

Hans Lodewijkx, Persbureau van Eindhoven

en anderen

Druk- en bindwerk > Thijsen, Tilburg

Piushaven Buiten gewoon erfgoed is digitaal te lezen

> www.piushavenbuitengewoonerfgoed.nl

Vragen, opmerkingen? > 06 12146334

Tilburg > 4 april 2023

Stademuur.

Schaal No.

5.00

2.50

